

POROČILA, OCENE, ZAPISI

C. Tagliavini, *Le origini delle lingue neolatine. Introduzione alla filologia romana. Quarta edizione aggiornata con 50 figure nel testo*, Casa editrice prof. R. Pàtron, Bologna 1964, XXXIV + 601 pp., Lit. 7000.

Krajem prošle godine pojavilo se iz štampe IV dopunjeno izdanje tog odličnog udžbenika iz romanistike koji se, iako je izrađen po programima koji vrijede za talijansku univerzitetšku nastavu, upotrebljava u brojnim drugim sveučilištima s velikim uspjehom (o čemu svjedoče i brojne u predgovoru navedene recenzije ranijih izdanja) pa tako i kod nas. Kako kod nas to djelo još nije bilo recenzirano, to je ovo prilika da se sa stanovišta naših znanstvenih i nastavnih desiderata osvijetli. Stoga se naša recenzija neće ograničiti na razlike u usporedbi s III izdanjem (koje su zbilja minimalne i iznose svega nešto oko pet strana pri čemu je autor — da dobije mjesta za više stotina sitnih dopuna i ispravka — ponekad skraćivao prvotni tekst).

Iznositi kritički stav prema nekom djelu ove vrste može se na više načina. Neki vole uspoređivati tuđe djelo s udžbenikom koji služi istoj svrsi a sami su ga napisali ili ga kane napisati. U tom slučaju obično se prave primjedbe na kompoziciju, metodologiju izlaganja građe, obim pojedinih partija, redosljed i količinu znanstvenih podataka koji se daju čitaocima: trebalo bi — kažu obično takvi recenzenti — skratiti ili izostaviti to i to, a ubaciti neke partije ili ih proširiti. Iako nećemo biti sasvim imuni od takva pristupa, željeli bismo da Tagliavinijevo djelo definiramo ne prema djelu koje raste u nama nego prema sličnim, već objavljenim djelima i to tako, da ga po metodomama američkog romanista Y. Malkiela konfrontiramo, razbivši ga na karakteristična obilježja, sa sedam najznačajnijih udžbenika iz posljednja tri decenija i prema njima binarno opredijelimo. Samo takva ocjena kazat će nam ne samo što to djelo jest nego i što ono nije; bit će, ukratko, imanentna i relativistička te maksimalno objektivna. Analiza autorove ličnosti, njegova *curriculum vitae* i znanstvenih preokupacija, koja se na tablicu binarnih odgovora i njihovu analizu nadovezuje, ističe sve što je u tom djelu specifično i neponovljivo.

Uzeli smo u obzir poznate priručnike iz romanistike koje su napisali E. Bourciez, P. Skok, E. Auerbach, A. Monteverdi, H. Lausberg, B. E. Vidos i W. D. Elcock. Vremenski, Tagliavini (3. izd.) dolazi prije posljednjega, dakle sedmi je po redu. Kronološki red nismo mijenjali ako su novija izdanja imala samo bibliografske dopune ili manje ispravke teksta koje nisu utjecale na komponentijalnu formulu djela. Stoga je Bourciez prvi na listi jer mu je, i pored dopuna, baza ipak tekst iz 1930. god.

Nismo uzeli u obzir razne više ili manje komentirane bibliografije djela potrebnih raznim kategorijama studenata romanistike (kakve su napisali, npr. G. Rohlf, W. Bahner i R. Rohr). Isto tako, nismo uzeli u obzir ni djela koja sadrže samo neke dijelove našeg predmeta: npr. tzv. vulgarni latinski K. Vosler, E. Coseriu, R. A. Haadsma-J. Nuchelmans, C. Battisti itd.) ili povijest romanistike (I. Jordan, M. Vitale i dr.).

Na žalost, do nekih priručnika nismo mogli doći pa su tako oni izostali iz naše analize (S. Pop, A. Seidel, P. Groult, M. V. Sergijevski i J. Skultety-Z. Hampejs).

Naš upitnik (za koji ne pretendiramo da je konačan) sadrži 20 pitanja: prvih pet je pedagoške i tehničke naravi, a ostalih petnaest binarno razglabaju autorovu ličnost i metodu.

Lista pitanja glasi:

1. djelo je dovršeno / nije dovršeno;
2. prvo izdanje / drugo ili dalje prošireno i dopunjeno izdanje;
3. postoje indeksi / ne postoje indeksi;
4. djelo je ilustrirano / nije ilustrirano;
5. daje podatke o pravopisu, čitanju i transkripciji za romanske in ne-romanske primjere / isto, ali samo za romanske primjere;
6. autor je u prvom redu lingvist / autor je u prvom redu filolog ili literarni historik, teoretičar literature (i sl.);
7. autorov materinji jezik je indoevropski / nije;
8. autorov materinji jezik je romanski / nije;
9. autor se opširno zadržava na temama iz opće lingvistike / ne zadržava se;
10. autor se opširno zadržava na temama iz nauke o književnosti / ne zadržava se;
11. autor je upoznat sa strukturalizmom i primjenjuje ga / nije upoznat ili je upoznat a ne primjenjuje ga;
12. donosi povijest romanistike / ne donosi (ili donosi vrlo kratko);
13. opširno raspravlja o najstarijim tekstovima / samo ih nabroja ili ih uopće ne spominje;
14. ima antologiju najstarijih tekstova / ima antologiju novijih »Sprachproben« svih ili nekih romanskih jezika;
15. sadrži historijsku gramatiku romanskih jezika sve do najnovijih faza / ne sadrži je;
16. ima povijest romanskih književnih jezika / nema;
17. daje klasifikaciju romanskih jezika izrađenu isključivo na osnovu genetičkih kriterija / daje klasifikaciju izrađenu na tipološkim kriterijima isključivo (ili uporedo s genetičkom);
18. obrađeno je do deset romanskih jezika / obrađeno je više od deset romanskih jezika;
19. opširno je prikazano djelovanje raznih »strata« / samo je nabačeno ili se uopće ne spominje;
20. autor studira djelovanje »strata« uglavnom samo u današnjoj Romaniji / i u sadašnjoj, i u tzv. izgubljenj Romaniji.

Napomena: Svuda gdje je moguće daje se binaran odgovor (tj. + ili -). Bipolaran odgovor (±) daje se kad djelo sadrži elemente prvog i drugog člana opozicije, sadržane u upitu.

Odgovori daju ovu situaciju:

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
Bourciez	+	-	+	-	-	+	+	+	-	-	-	-	-	0	+	+	+	+	+	+
Skok	-	+	-	+	-	+	+	-	-	-	-	-	-	0	+	+	+	+	+	-
Auerbach	+	+	+	-	-	-	+	-	+	+	-	+	+	0	-	+	±	±	-	+
Monteverdi	+	+	+	-	-	-	+	+	-	-	-	±	+	+	-	-	+	-	+	-
Lausberg	-	±	±	-	-	+	+	-	+	-	+	-	-	-	+	+	+	+	-	+
Vidos	+	-	+	-	-	+	-	-	+	-	-	+	-	0	±	+	-	-	+	+
Tagliavini	+	-	+	+	+	+	+	+	+	-	-	+	+	±	-	±	±	-	+	-
Elcock	+	+	+	+	+	-	+	-	-	-	+	-	+	±	±	+	-	-	+	-

Na taj način, Tagliavinijeva se knjiga (koja je, ne zaboravimo, i najduža) smještava ne po prvim utiscima i linearno nego analitički i kompleksno u konstelaciji srodnih djela: ona je određena sumom razlika u pluridimenzionalnoj mreži odnosa.

Ne mogu se kvantificirati neponovljive crte kojima se odlikuje prof. C. Tagliavini kao ličnost (za osnovne biobibliografske podatke o njemu v. F. Scarrano, *Chi è? Dizionario biografico degli Italiani d'oggi*, Roma 1961, 7. ed., str. 652—653). Malo koji, naime, zapadnoevropski romanist pozna dobro, kao naš autor (rođen je 1903. u Bologni) jezike mađarski, ruski, hrvatskošrpski, albanski, rumunjski, holandski. Otuda u njegovu djelu toliki spomeni literature na tim jezicima (žaliti je samo što recentne radove jugoslavenskih romanista škrto spominje a još rjeđe koristi u rasvjetljavanju balkanskih jezičnih pitanja). Predavajući u Nimegenu (1927—1928) naš autor je upoznao na vrelu problematiku tzv. kršćanskog latinizeta u kontaktu s nizozemskim specijalistima J. Schrijnenom i Ch. Mohrmann. O tome svjedoči i autorova knjiga *Storia di parole pagane e cristiane attraverso i secoli*, Brescia 1963. Dug boravak u Pešti gdje je od 1929. do 1935. predavao romanistiku omogućio mu je da se upozna s izoglosama koje vežu retoromanski s rumunjskim i da se zainteresira za izumrle romanske slojeve na Balkanu, u Istočnoj Austriji i Mađarskoj. Dugogodišnji rad na katedri opće lingvistike u Padovi omogućio mu je, uz dotadanje preokupacije, i udubljanje u romanističke, balkanološke, germanističke i općelingvističke probleme. O tome svjedoče gramatike albanskog, rumunjskog i portugijskog jezika, zatim knjige *L'Albanese di Dalmazia*, Firenze 1936; *Studi linguistici ladino-veneti*, Venezia 1944, *Un nome al giorno I-II*, Torino 1956—1957, i *Introduzione alla glottologia I-II*, Bologna 1963, uz mnoga manje opširna ali ne manje važna djela koja izostavljamo. Ako dodamo da se Tagliavini kao Talijan nije mogao ne interesirati za tzv. mediteranski supstrat (etrurski i druge slabo poznate predrimske jezike) i za latinsko-oskumbrijske veze, onda smo, mislim, spomenuli najvažnije, iako ne i sve autorove znanstvene preokupacije. Time smo ujedno i istakli one probleme našeg predmeta u kojima će autorova knjiga još dugo biti nenadmašen savjetnik.

Rečeno je već od prethodnih recenzenata da — kad postoji više suprotnih mišljenja o nekom pitanju — Tagliavini ide zlatnom sredinom i eklektički (u najboljem smislu te riječi) razlaže argumente svih mišljenja. To je svakako bolje nego da se do kraja založi na neku teoriju koja još nije dovoljno dokazana. Ipak držimo da je autor možda i suviše rezerviran prema sigurnim rezultatima zrelog strukturalizma (ne spominje, npr. ni u bilješci, ni u literaturi H. Weinricha). Uopće, možda i iz tehničkih razloga, tj. da se tekst što manje dira, suviše oprezno mijenja ranije podatke pa čak i kad je sasvim sigurno da su oni neodrživi (npr., tek u IV izdanju, na str. 464, izbacuje i u glavnom tekstu natpis na Ferrarskoj katedrali iz popisa najstarijih talijanskih tekstova dok je u III izdanju samo u bilješci izričito pisao da se radi o falsifikatu). Slično postupa i kad diskutira o jeziku *Serments de Strasbourg*. Žaliti je što nije uzeo u obzir, iako ga citira, rezultate profesora D'Arco Silvia Avallea koji je djelom *Cultura e lingua francese delle origini nella «Passione» di Clermont-Ferrand*, Milano-Napoli 1962, otkrio da su Poitiers i Saint-Martial de Limoges bili značajna književna središta još prije nego što su nastali *Saint Alexis* i *Chanson de Roland* i da je Poitiers bio centar četvrte (ili, ako gaskonski računamo posebno, pete) galoromanske jezične zone, »jugozapadne«, koju kraće zove »poitevin« (tal. *pittavino*). S tim u vezi, dolazi u obzir ne samo revizija mišljenja o jeziku Strazburških zakletvi nego i sav dosadašnji pogled na jezike i književnosti srednjovjekovne Francuske. I kod drugih jezika u pogl. VII bila bi potrebna osvježenja. Na žalost, najveća dopuna je podatak o glosarju iz Monze (na str. 415), a najvažniji ispravak vijest (na str. 460) da su glavni svjedoci u Capui znali latinski (usp. str. 458 u 3. izdanju).

Iako se iz bogate bibliografije vidi da je autor upravo fenomenalno obaviješten i da je citirana djela, kao poznavalac nekoliko desetaka jezika, čitao u originalu i tako upoznao iz prve ruke, ipak mu je izbjeglo nekoliko perifernih tema o kojima bismo željeli čuti nešto u petom izdanju. Samo dio naših primjedbi veže se na radove izašle kad je IV izdanje već bilo u tisku.

U pogl. III, str. 152 i d., trebalo je nešto reći o utjecaju talijanskog na razne jezike u bivšim kolonijama i obratno (v. npr. S. Di Giacomo, *La lingua italiana in Somalia*, LN XXV, 1964, 116—122), a možda i o efemernim rezultatima te vrste u zemljama gdje su Talijani boravili u II svjetskom ratu kao okupatori ili kao zarobljenici (v. A. Menarini, *Ai margini della lingua*, Firenze 1947). U istom poglavlju trebalo je dati posebnu glavu o utjecaju latinskoga na armenski putem legija lociranih u arei Kavkaza i na Bliskom Istoku (v. G. Reichenkron, »Armeniaca«, *Handes Amsorya*, Wien 1961, Nr. 10—12, kol. 1022—1043) i o djelovanju francuskoga i talijanskoga na armenski u doba križarskih ratova (G. Reichenkron, »Per la lingua dei Normanni di Sicilia e dell'Italia meridionale«, *BCSFLS V*, 1957, pp. 5—11). Nema ni posebne glave o ekspanziji katalonskoga u Italiji i Grčkoj, ni o ekspanziji rumunjskog jezika i to ne samo na Balkanu nego i u Sjevernim Karpatima gdje su neke riječi doprle do Moravske i Šlonska, i gdje, južno od Lawowa, postoji tzv. huculska zona u kojoj je došlo do značajnog ukrajinsko-rumunjskog miješanja, usp. A. de Vincenz, *I. Les éléments roumains du lexique houtzoule; II Les noms*

de personnes en roumain; III. La toponymie des Carpates du nord, Paris 1959, i »Le substrat roumain dans les Carpathes du Nord«, u III sv. *Communications et rapports du Premier Congrès International de Dialectologie Générale, Louvain-Bruxelles 1960* (u tisku). O utjecaju rumunjskoga na poljski pisao je i S. Wędkiewicz (v. nekrolog u *RPh XVIII*, 3, 1965, str. 385).

U vezi s afričkim latinitetom, na str. 136, mogao se spomenuti rad C. Schick, »Per la questione del latino africano...«, *RIL XCVI*, 1962, str. 191—234, a svakako je trebalo nešto reći o izumrlom romanskom jeziku u Tunisu (usp. T. Lewicki, »Une langue romane oubliée de l'Afrique du Nord. Observations d'un arabisant,« *Rocznik Orientalistyczny 17*, Krakow 1953, str. 415—480, i rec. J. M. Piela u *RF 70*, 1—2, 1958, str. 136—141). Uz str. 147 moglo se nešto više reći o tzv. *Nordostromanisch* o kome opširno piše E. Kranzmayer u radu koji se navodi tek na str. 395. Na str. 160 treba reći da se *Acadie* danas zove *Nova Scotia*. Za ekspanziju portugijskoga ima u novije doba veći broj radova koji nisu spomenuti. Ništa se ne veli o portugijskom u Africi (usp. sada W. Bal, »Emprunts romans en kiNtandu, dialecte kiKongor, *Mélanges... M. Delbouille I*, Gembloux 1964, str. 47—64, i tamo citirane radove W. Giese i G. Atkinsa).

U IV poglavlju, uz str. 170, nedostaje spomen o gramatičaru C. Frontonu, usp. rad C. Blaylocka u *RPh XVIII*, 1, 1964, str. 16—26, a važan je za dijakronu fonologiju latinsku.

U V poglavlju bi gl. 56 trebalo podijeliti na troje. Nedostaju podaci o saskim invazijama u Sjevernoj Francuskoj (usp. H. E. Keller, »Survivances lexicologiques de l'ancien saxon en Normandie«, *Mélanges M. Delbouille I*, str. 347—361) i o engleskom utjecaju na oblast oko Bordeauxa dok je pripadala engleskoj kruni (usp. K. Baldinger, »Lexikalische Auswirkungen der englischen Herrschaft in Südwestfrankreich,« (1152—1453)«, *Britanica. Festschrift für H. M. Flasdieck*, Heidelberg 1960, str. 11—50. — O utjecaju frankofonih Normana u Južnoj Italiji može se dati posebna glava i spomenuti bar neko od mnogih djela koja se tim problemom bave. Jednako treba ukazati na sloj anžuinskih posuđenica (usp. F. Sabatini, *LN 25*, 1964, str. 47, bilj. 32).

U VI poglavlju čitalac uzalud traži nešto o primjeni glotokronologije u klasifikaciji romanskih jezika. Ne znamo ni što T. misli o jezičnoj konvergenciji dvaju romanskih i jednog ili dva slavenska govora u Dubrovniku i nekim drugim našim gradovima u srednjem vijeku. Bilo bi dobro nešto reći i o zonama gdje se ukrštaju tri romanska jezika (radovi S. Escoffier i B. Potiera nisu spomenuti).

Na početku VII poglavlja nedostaje osvrt na značajne nove radove W. D. Elcocka, »La pénombre des langues romanes«, *RPF XI/1*, 1961, str. 1—19, i H. Lüdtkea, »Die Entstehung romanischer Schriftsprachen«, *VR 23/1*, 1964, str. 3—21. U vezi s mocarapskim hardžama o kojima inače T. opširno informira trebalo je spomenuti monografiju K. Hegera.

Zbog prostornih ograničenja osvrnuli smo se samo na bitne dopune. Primjetili bismo još da u popisu kratica nedostaje nova istočnoberlinska revija *Beiträge zur romanischen Philologie* i još neke, koje autoru doduše nije upo-

trijebio. U I poglavlju dosta je mršavo prošla romanistika u Istočnoj Evropi i na Balkanu (osim u Rumunskoj) a i u nekim latinskoameričkim zemljama. U II poglavlju nisu uzeti u obzir neki noviji radovi V. Pisanija u kojima je pregnantno definirano njegovo shvaćanje tzv. vulgarnog latiniteta koje je toliko blisko onome pripadnika praške škole (npr. B. Hayráneka). Glava 20. naslovom zavodi u bludnju, pa bi mesapskom trebalo dati posebnu glavu a o masaliotskom nešto više reći (Wartburg, Gardette idr.).

Mnogo tiskarskih grešaka nema. Ipak v. str. 96, 12 red odozdo: Aurilliac; str. 99, 8 odozdo: *Lüdtke*, čitaj *Lüdtke*; str. 104, 4 odozgo ispravi *semrbavano*; ib., 10 odozgo treba *orientale*; str. 111, 9 odozgo ispravi u *presso la regione di Canali (s.-c. Konavle)*; str. 419, 12 odozdo, *un* a treba *une*.

Bogata tri indeksa: učenjaka, problema i primjera iz preko 26 jezika zapremaju ravno sto dvostupačnih strana (str. 501—601) i uvelike olakšavaju brzo snalaženje.

Spomenute odlike Tagliavinijeve knjige i činjenica da je ona i po građi i po doziranju lingvističkih, filoloških i kulturnohistorijskih elemenata najbliža od svih stranih priručnika našim sveučilišnim programima preporučuju je kao jedan od najboljih i najopsežnijih stranih udžbenika romanistike svim našim čitaocima koji znaju talijanski. Iznesene primjedbe i dopune te još neki detalji (npr. polemika s M. Deanovićem na str. 344 u vezi sa statusom isto-romanskoga gdje autoru ne bismo sasvim dali pravo jer se radi o problemu koji još nije do kraja istražen) ne umanjuju njenu vrijednost. Time, naravno, ne mislimo reći da su ostali strani priručnici suvišni onome čitaocu koji je kombinirao Tagliavinijevo djelo s radovima P. Skoka i drugih naših romanista, jer su oni upravo interesantni u onim dijelovima u kojima su specifični i neponovljivo »svoji«.